

Острова Вікторія Дмитрівна, к. психол. н., старший науковий співробітник Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи;

Горленко Валентина Миколаївна, науковий співробітник Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ПЕДАГОГІВ

Основною дійовою особою в освітньому процесі є педагог, успішне функціонування якого в професії обумовлюється у тому числі і професійною ідентичністю як однією з найважливіших соціальних ідентичностей особистості. Одним із завдань здійсненого пілотного дослідження було визначення соціальних ідентичностей педагогів у темпоральному аспекті та з'ясування місця професійної ідентичності у ідентифікаційних матрицях.

Вибірка: у дослідженні взяли участь 40 осіб. Респонденти є педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти та закладів загальної середньої освіти Рівненської області. Всі 40 осіб жіночої статі, вік – від 22 до 65 років.

У якості найбільш адекватного **метода дослідження** був обраний тест “Тест двадцяти висловлювань” М. Куна і Т. Мак-Партленда [1]. Тест пропонувався респондентам двічі, при цьому вносилися зміни в інструкцію та час виконання тесту (час не обмежувався).

Модифікований варіант тесту 1: інструкція та процедура тестування відповідали класичним, зміни були внесені тільки у частину інструкції, що стосується кількості самовизначень – необхідно було надати 10 визначень на запитання «Хто я?» у теперішньому часі, зараз. Респондентам пропонувалося відповідати найрізноманітніше, використовувати різні ознаки. Ідентифікаційні категорії респондентів, що були отримані при виконанні модифікованого варіанту № 1 “Тесту двадцяти висловлювань” М. Куна і Т. Мак-Партленда надалі ми будемо називати **“актуальною ідентичністю”**.

Модифікований варіант тесту №2: інструкція була істотно змінена: “Уявіть, що вже пройшло 5 років. Хто Ви?”. Респондентам пропонується дати також 10 самовизначень, при цьому обов’язковим доповненням до запитання було прохання представити себе реалістично. Ідентифікаційні категорії респондентів, що були отримані при виконанні модифікованого варіанту тесту №2, надалі ми будемо називати “**проспективною ідентичністю**”[2].

Не заперечуючи тези, що будь-яка ідентичність, незалежно від змісту, за походженням є соціальною, у цьому дослідженні вважаємо за потрібне виокремити категорії ідентичностей, які відносяться до соціальних та особистісних окремо.

Одержані вільні самохарактеристики педагогів (актуальна та проспективна ідентичності за допомогою контент-аналізу були розподілені за окремими категоріями. Кількість самовизначень була підрахована окремо за кожною категорією, після чого було здійснено розрахунок відсоткового розподілу категорій відносно загальної кількості. За результатами вказаних підрахунків складено колективні матриці ідентичностей (див. табл. 1).

Таблиця 1

Колективні матриці актуальної та проспективної ідентичностей

№	Ідентифікаційні категорії актуальної ідентичності (N=104)	%	Ідентифікаційні категорії проспективної ідентичності (N=104)	%
1.	Особистісні якості	22,1	Професія	21,7
2.	Професія	20,2	Особистісні якості	14,8
3.	Сім’я	13,5	Сім’я	13,0
4.	Характеристики і ролі у спілкуванні	11,5	Характеристики і ролі у спілкуванні	12,2
5.	Захоплення	8,7	Захоплення	10,4
6.	Побут	8,6	Ставлення до життя	7,8
7.	Екзистенціальні визначення	5,8	Побут	6,1
8.	Громадянська позиція	4,8	Екзистенціальні визначення	4,4

9.	Ставлення до життя	2,9	Матеріальний статус	3,5
10.	Матеріальний статус	1,9	Зміна професії	3,5
11.			Громадянська позиція	2,6
	Всього	100	Всього	100

У колективній матриці актуальної ідентичності перше місце займає категорія “Особистісні якості” (22,1%), тобто ті визначення, які складають “особистісну ідентичність” на відміну від “соціальної”.

Друге місце колективної матриці обіймає категорія «Професія» (20,2%).

У цій категорії найбільша кількість самовизначень (19 з 85) припадає на ідентичність, яка визначає професійні взаємини у педагогічному колективі, а саме: «колега по роботі», «хороша колега», «колега» тощо. Тобто, можна зазначити, що у респондентів наявна велика потреба у визнанні їх професійних якостей з боку інших фахівців. Педагогічна спільнота виступає як експертне середовище, і, в той же час може розглядатися як своєрідний ресурс, який в силу своєї значущості за певних обставин сприятиме попередженню професійного вигорання.

Інші ідентифікації визначаються: посадою, що займає респондент; рівнем офіційно визнаної кваліфікації; підвищенням рівня професійної кваліфікації; якістю виконання професійних обов’язків; творчим потенціалом; педагогічним досвідом.

Третє місце колективної матриці обіймає категорія “Сім’я” (13,5%). З огляду на стать респондентів (жінки), найбільша кількість виборів припадає на ідентифікацію «мати». Самовизначення «донька» обіймає друге місце за кількістю виборів, що підкреслює велику значущість для респондентів взаємин «батьки–діти» та батьківської сім’ї загалом. Окрім цього, наявні усі можливі сімейні зв’язки та статуси.

Таким чином, з 3 провідних ідентичностей 2 є соціальними, одна з яких - професійна ідентичність. Загалом 6 категорій соціальних актуальних ідентичностей складають 54,8% здійснених респондентами виборів.

Якісний склад колективної матриці проспективної ідентичності залишився

тим самим: 10 категорій є спільними для обох матриць, 1 категорія («Зміна професії») наявна лише в матриці проспективної ідентичності. Спостерігаються зміни відсоткового розподілу та зсув більшості категорій у займаних позиціях. Провідні категорії є загальними для обох матриць: «Особистісні якості» «Професія», «Сім'я».

Категорія «Професія» обіймає у колективній матриці проспективної ідентичності перше місце (21,7%). Можна констатувати, що зміни у цій категорії стосуються когнітивного компоненту ідентичності як когнітивно-афективного утворення та полягають у передбачуваному вдосконаленні власного фахового рівня, якості виконання професійних обов'язків, набутті досвіду та саморозвитку.

Категорія, яка виокремилася лише у колективній матриці проспективної ідентичності – «Зміна професії» (3,5%). Навіть з огляду на те, що дана категорія розташована у нижній частині колективної матриці, її поява є досить симптоматичною. 10% респондентів вважають з часом зміну професії для себе необхідною та бачать себе у майбутньому не пов'язаними з педагогічною діяльністю. Можна зробити припущення, що професійне вигорання є однією з головних причин появи категорії.

Загалом 7 категорій соціальних проспективних ідентичностей складають 64,3% здійснених респондентами виборів.

Висновки: розгляд соціальних ідентичностей педагогів у темпоральному аспекті дозволяє виявити тенденцію до прагнення респондентів до зміцнення власних соціальних позицій у майбутньому;

професійна ідентичність увіходить до провідних ідентичностей як у теперішньому часі (актуальні ідентичності), так і у майбутньому (проспективні ідентичності), тобто завдає параметри порівняння власної групи з іншими та значною мірою визначає поведінку;

Виявлення причин появи категорії «Зміна професії» потребує додаткового дослідження та, на його основі, розробки корекційних заходів.

Література:

1. Кун М. Эмпирическое исследование установок личности на себя / М. Кун, Т. Макпартлэнд // Современная зарубежная социальная психология : [Тексты] / Под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской.-М. : МГУ, 1984. – С. 180 – 187.
2. Острова В. Д. Проспективна ідентичність як чинник соціально-психологічної адаптації студентської молоді: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. К., 2015. 193 с.